

Charles W. Sanders, Jr, *While in the Hands of the Enemy. Military Prisons of the Civil War*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, La 2005, ss. 390.

Tematyka obozów jenieckich z okresu amerykańskiej wojny domowej (1861–1865) w polskiej literaturze naukowej pozostaje nieznana. Nadal nie ukazała się na ten temat żadna, odrębna monografia. Więcej uwagi poświęcono omawianemu zagadnieniu w piśmiennictwie amerykańskim. Już w trakcie

konfliktu oraz po jego zakończeniu publikowano wspomnienia jeńców wojennych obu stron – Północy i Południa¹. Stanowiska w kwestii traktowania jeńców wojennych w czasie wojny zajęli zarówno członkowie władz Unii, jak i Konfederacji². Historycy w Stanach Zjednoczonych przeważnie pomijali w swoich badaniach wspomnianą tematykę. Działo się to m.in. z tego powodu, że żyli jeszcze ostatni świadkowie minionych wydarzeń. Stan taki utrzymywał się aż do lat 1930–1934, kiedy to prace poświęcone w całości problematyce jeńców wojennych i obozów jenieckich w wojnie domowej, napisali William B. Hesseltine i Richard F. Hammerlein³. Ponownie zainteresowano się obozami jenieckimi i losem jeńców w latach sześćdziesiątych XX wieku. Związane to było w szczególności z obchodami setnej rocznicy konfliktu. Zainteresowanie to nie słabnie i w XXI wieku.

Autorzy amerykańscy skoncentrowali się głównie na pisaniu monografii poszczególnych obozów jenieckich. Z innej perspektywy temat ten potraktował Charles W. Sanders Jr⁴, w swojej książce pt. *While in the Hands of the Enemy. Military Prisons of the Civil War*⁵. Skupił się on na przedstawieniu systemów obozów jenieckich obu stron. Autor zwrócił uwagę przede wszystkim na polityczne aspekty zakładania, funkcjonowania i likwidacji systemów obozów jenieckich. Chodziło mu o decyzje podejmowane we wspomnianym zakresie przez polityków Północy i Południa. Charles W. Sanders Jr. dążył do wykazania, że bezpośrednią odpowiedzialność za tragiczną sytuację tysięcy jeńców ponoszą głównie prezydenci Unii i Konfederacji.

Monografia składa się ze wstępu, dziesięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, indeksu oraz fotografii. Tytuł (w dosłownym polskim tłumaczeniu: *W rękach wroga. Wojskowe obozy jenieckie w wojnie domowej*) sugeruje, że Autor szczegółowo opisywać będzie wszystkie wojskowe obozy jenieckie w woj-

¹ Np. W. W. Glazier, *The Capture, the Prison Pen, and the Escape, Giving a Complete History of Prison Life in the South*, Hartford, Conn. 1867; W. L. Goss, *The Soldier's Story of His Captivity at Andersonville, Belle Isle, and other Rebel Prisons*, Boston, Ma. 1869.

² Np. J. Davis, *Andersonville and other War-Prisons*, New York 1890; *Treatment of Prisoners*, Southern Historical Society Papers 1876, t. I, nr 3–4, s. 112–330.

³ W. B. Hesseltine, *Civil War Prisons: A Study in War Psychology*, Columbus 1930; R. F. Hammerlein, *Prisons and Prisoners of the Civil War*, Boston 1934.

⁴ Autor jest profesorem historii Kansas State University.

⁵ Inne nowe pozycje dotyczące tematyki jeńców wojennych to: F. H. Casstevens, *Out of the Mouth of Hell: Civil War Prisons and Escapes*, Jefferson, N.C. 2005; Taž, *George W. Alexander and Castle Thunder: a Confederate Prison and its Commandant*, Jefferson, N.C. 2004; J. R. Hall, *Den of Misery: Indiana's Civil War Prison*, Gretna, La 2006; M. Horigan, *Elmira. Death Camp of the North*, Mechanicsburg, Pa 2002; R. F. Ruhlman, *Captain Henry Wirz and Andersonville Prison: A Reappraisal*, Knoxville, Tn. 2006; L. R. Speer, *War of Vengeance. Acts of Retaliation Against Civil War POWs*, Mechanicsburg, Pa 2002; B. Temple, *The Union Prison at Fort Delaware: A Perfect Hell on Earth*. Jefferson, N.C. 2003.

nie domowej i związane z nimi zagadnienia. We wstępie Autor zastrzega jednak, że nie będzie omawiał sytuacji wszystkich obozów po obu stronach. Dla celów pracy skupi się tylko na kilkunastu – według niego – najważniejszych. Od tej zasady nie odstępuje w całej swojej pracy. We wstępie stawia tezy: o braku przejścia w tej wojnie rozwiązań dotyczących jeńców wojennych, a zastosowanych w poprzednich konfliktach amerykańskich⁶; o osobistej odpowiedzialności przywódców obu stron za cierpienia jeńców; o barbarzyńskim i niedającym się niczym wytłumaczyć traktowaniu jeńców przez rządy Unii i Konfederacji. Powyższe tezy służą Autorowi za tło poszczególnych rozdziałów, w których próbuje je udowodnić.

W rozdziale I „A People Unprepared” (s. 7–24) Autor w wielkim skrócie opisuje wcześniejsze wojny Stanów Zjednoczonych i dochodzi do wniosku, że Amerykanie w wojnie secesyjnej nie czerpali z doświadczeń poprzednich rozwiązań w kwestii związanej z obozami jenieckimi. Rozdział II „The Crisis Is Fast Approaching” (s. 25–38) przedstawia sporne sytuacje dotyczące jeńców na początku wojny, do lipca 1861 r. W rozdziałach: III „They Had Not Been Expected in Such Numbers” (s. 39–54) i IV „A State of Perpetual Twilight” (s. 55–74) są opisane systemy obozów jenieckich obu stron do końca 1861 r. Rozdziały: V „Our Government Must Change Its Policy” (s. 75–117) i VI „The Period of Exchange under the Cartel” (s. 118–162) poświęcone są polityce doprowadzenia do wzajemnej wymiany jeńców wojennych oraz wymianie jeńców w latach 1862–1863. W rozdziałach: VII „Prelude to Catastrophe” (s. 163–196) i VIII „Disgraceful to All Concerned” (s. 197–265) omówione zostały systemy obozów jenieckich Unii i Konfederacji w drugim półroczu 1863 r. i ich przeludnienie w 1864 r. Rozdział IX „Too Sad to Be Patiently Considered” (s. 266–296) składa się z opisu obozów obu stron w ostatnich pięciu miesiącach wojny. Ponadto opisane zostały w nim: proces zwalniania jeńców wojennych i powojenne przeznaczenie obozów jenieckich.

Ostatni rozdział X „The Real Cause of the Suffering” (s. 297–316) stanowi podsumowanie całości badań. Zawiera dowody przemawiające za prawdziwością tez postawionych we wstępie. Rozlicza powojenne próby przerwania – zarówno przez przedstawicieli Północy i Południa – na drugą stronę odpowiedzialności za cierpienia i śmierć jeńców wojennych własnych i przeciwnika. Charles W. Sanders Jr w werdykcie uważa, że przywódcy obu państw toczących wojnę zdawali sobie sprawę z tragicznych losów jeńców i nic nie uczynili by ich życie uczynić znośniejszym. Mieli zaś ku temu realne możliwości aprowizacyjne i transportowe. Po drugie, zarówno rząd federalny, jak i rząd konfederacki były odpowiedzialne za śmierć i cierpienia oraz nieludzkie trak-

⁶ To jest w: wojnie o niepodległość (1775–1783), drugiej wojnie z Wielką Brytanią (1812–1815) oraz wojnie z Meksykiem (1846–1848).

towanie jeńców strony przeciwnej. Autor nazywa te działania zbrodniami wojennymi i poprzestaje na stwierdzeniu, że tylko nieliczni za nie ponieśli karę. Nie tłumaczy jednak, dlaczego ci, którzy dopuścili do takiego stanu rzeczy, nie zostali ukarani.

Autor niniejszej pracy starał się w sposób nowatorski ująć problematykę obozów jenieckich. Według niego obozy te stanowiły dwa centralnie zarządzane systemy. Do zalet książki Charlesa W. Sandersa Jr. można zaliczyć dokładne opisy tych systemów. W szczególności na podkreślenie zasługuje wnikliwa analiza struktur władz w organizacji obozów walczących stron. Podkreślenia wymaga także klarowne ukazanie procesu zakładania, funkcjonowania i likwidacji niektórych obozów jenieckich na tle aktualnej sytuacji militarnej i politycznej obu państw. Zaletą omawianej pozycji jest jasny i zwięzły styl Autora. Książkę tę cechuje logiczna konstrukcja. Pokażnych rozmiarów bibliografia świadczy o rzetelnym podejściu do badań. Z drugiej strony należy żałować, że Autor dokonał jedynie jej wycinkowej interpretacji, wybierając z niej pasujące mu do koncepcji, twierdzenia i argumenty. Ważnym aspektem tej pracy było ukazanie odpowiedzialności najwyższych władz Północy i Południa za los jeńców wojennych.

Pomimo zalet niniejsza pozycja w niektórych fragmentach odbiega od ówczesnych realiów. Autor momentami widzi tę wojnę oczami Amerykanina XXI wieku i uważa, że przy odrobinie dobrej woli rządów obu krajów możliwe było uniknięcie cierpienia jeńców. Pogląd ten, z pozoru słuszny, wymaga jednak zwrócenia uwagi na okrutny charakter wojny domowej i niedostateczny stan wiedzy medycznej. Uważam, że Charles W. Sanders Jr. niesłusznie umniejsza rolę wcześniejszych rozwiązań prawnych dotyczących jeńców wojennych w wojnie secesyjnej. Należy zauważyć, że Autor opiera swoje rozważania na przykładzie kilkunastu największych obozów. Może to rodzić obawę, że wnioski sformułowane na tej podstawie, nie będą reprezentatywne dla wszystkich (stu kilkudziesięciu) obozów. Autor nie wyjaśnia w sposób wyczerpujący przyczyn okrutnego traktowania jeńców przez obie strony konfliktu. Do końca nie wiadomo, czy brało się to z nienawiści, zaniedbania, obojętności, czy z braku możliwości realnej pomocy. Charlesowi Sandersowi można postawić zarzut braku obiektywizmu. Większą część winy za sytuację jeńców przerzuca on na stronę Południa. Uważa, że Skonfederowane Stany Ameryki posiadały wystarczającą ilość żywności, by ulżyć niedoli jeńców. Nie wyjaśnia, czy zapasy te należały do rządu Konfederacji, czy władz poszczególnych stanów. Wspomnienia żołnierzy Konfederacji, w tym tych wziętych z przymusowego poboru nie potwierdzają stanowiska Autora. Np. Aleksander Dziuk, z pochodzenia Polak mieszkający w Teksasie, wspominał: *W 18 roku życia przymusem zostałem zaciągnięty w szeregi konfederatów i wysłany do Arkansas... Żywiono nas, zwłaszcza na początku źle, a uzbrojeni byliśmy w stare flinty zabrane kolonistom. Ja pozostałem w wojsku konfederatów aż do ukończenia wojny, a kiedy powróciłem pod rodzinną strzechę, nawet matka*

nie poznała mnie⁷. Podobne przykłady na zły stan wyżywienia armii Południa (a co dopiero mówić o jeńcach strony przeciwnej w obozach Południa) można by mnożyć.

Zdaniem Autora Południe posiadało także wystarczającą ilość środków medycznych. Nie jest to potwierdzone w dokumentach źródłowych. Ponadto śmiertelność w wyniku ran i chorób wśród żołnierzy obu armii była podobnie wysoka, jeśli nie wyższa, od śmiertelności w obozach. Pod względem procentowym porównywalna była śmiertelność strażników wśród strażników obozowych, jak i wśród jeńców. Takich informacji Autor w swojej pracy nie umieszcza.

Autor nie uwypukla najważniejszej przyczyny tragicznej sytuacji w obozach – zaprzestania wymiany jeńców. Moim zdaniem sytuacja ta była spowodowana głównie zaprzestaniem wymiany. Charles W. Sanders Jr. zdaje się usprawiedliwiać notoryczne zmniejszanie racji żywnościowych w obozach założonych na Północy. Tłumaczy to represaliami (odwetem) za zbrodnie dokonane przez stronę przeciwną oraz potrzebą oszczędności finansów federalnych. W rzeczywistości było to zwykłe głodzenie jeńców. Szeroko opisuje represalia stosowane w wojnie, ale nie porusza tak istotnej sprawy, jak np. rajd Andrewsa z 1862 r.⁸ Praca zawiera niewiele wzmianek o codziennym życiu w obozach. Wadą niniejszej pozycji jest pominięcie rozwiązań prawnych, odnoszących się do sytuacji jeńców wojennych. Mam tu na myśli w szczególności fundamentalne artykuły Kodeksu Liebera⁹.

W książce nie została poruszona kwestia roli propagandy w ukazywaniu społeczeństwu obu państw sytuacji jeńców własnych i strony przeciwnej. Autor skupia się na analizie decyzji podejmowanych w sprawie jeńców wojennych przez najwyższe władze. Nie wyjaśnia roli komendantów obozów w procesie decyzyjnym. Nie zauważa, że funkcje komendantów części większych obozów sprawowali cudzoziemcy. Nie wyjaśnia też, do jakiego stopnia owi komendanci mogli wpływać na sytuację jeńców. W niniejszym opracowaniu brak jakichkolwiek danych statystycznych, a ilość i jakość fotografii oraz ich dobór pozostawiają

⁷ Cyt. za A. Brożek, *Ślązacy w Teksasie. relacje o najstarszych polskich osadach w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa–Wrocław 1972, s. 153.

⁸ Rajd Andrewsa (Great Locomotive Chase) to rajd przeprowadzony nocą 12 kwietnia 1862 r. przez 22 ochotników Unii, którzy przeniknęli w głąb terytorium Konfederacji. Celem rajdu było przecięcie linii kolejowej Marietta–Chattanooga, którą dostarczano zapasy wojskom Konfederacji na zachodnim obszarze frontu. Po wykonaniu zadania wszyscy uczestnicy rajdu zostali schwytni, 8 z nich zostało osądzonych i straconych w Atlancie. Z pozostałych: 8 uciekło z obozu jenieckiego w październiku 1862 r. Ostatnich 6 zostało zwolnionych na parol w 1863 r. – na podst. M. M. Boatner III, *The Civil War Dictionary*, New York 1959, s. 16–17.

⁹ Kodeks Liebera – inaczej: Instructions for the Government of Armies of the Unites States in the Field, był to kodeks wojskowy armii Stanów Zjednoczonych, opracowany przez Francisa Liebera, a wydany 24 kwietnia 1863 r. przez Departament Wojny USA jako rozkaz generalny nr 100. Składał się ze 157 artykułów normujących wszelkie kwestie związane z prawnymi aspektami wojny prowadzonej na lądzie.

wiele do życzenia. Nie znajdziemy w omawianej pracy, np. stwierdzenia, że jeńcy przetrzymywani w obozach Północy wyglądali tak samo źle, jak zaprezentowani na fotografiach, jeńcy przetrzymywani w obozach Południa.

Reasumując należy stwierdzić, że mimo pewnych niedociągnięć, omawiana praca stanowi ważny przyczynek na drodze do poznania tematyki obozów jeńców wojennych. Dalszych, pogłębionych badań w zakresie problematyki dotyczącej jeńców wojennych w wojnie secesyjnej wymagają jednak zagadnienia związane z: prawnymi aspektami sytuacji jeńców wojennych, represaliami, udziałem cudzoziemców w systemach obozów jeńców, kompetencjami komendantów obozów, propagandą dotyczącą jeńców, itp.

Łukasz Niewiński
Białystok